

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/339050880>

93 HARBİ SONRASI-MUHACİR SORUNLARINA KURUMSAL ÇÖZÜMLERDEN: YETİM MUHACİR KIZ ÇOCUKLAR İÇİN AÇILACAK MEKTEBE DAİR NİZAMNAME TASLAĞI ÜZERİNE DEĞERLENDİRME AN APPRAİSAL ON THE O....

Conference Paper · February 2020

CITATIONS

0

READS

12

1 author:

[Derya Derin Paşaoğlu](#)

Karadeniz Technical University

20 PUBLICATIONS 9 CITATIONS

SEE PROFILE

1877-1878 OSMANLI-RUS SAVAŞI
(93 HARBİ) -VATAN NERESİ?-
ULUSLARARASI SEMPOZYUMU

1-2 KASIM 2018
İSTANBUL

BİLDİRİLERİ

Editörler

Doç. Dr. Fatih M. Sancaktar
Dr. Öğr. Üyesi Ayna Askeroğlu Arslan
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Tanrıverdi
Dr. Cezmi Bayram
Dr. Filiz Ferhatoğlu
Duygu Demir

TÜRK OCAKLARI İSTANBUL ŞUBESİ
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ TARİH BÖLÜMÜ

Türk Ocakları İstanbul Şubesi Yayını

YAYIN NU: 24

Yapım: Damla Acar

Grafik-Tasarım: Ceyhun Durmaz

Baskı Yeri-Ayı-Yılı: 2019

Baskı: ŞenYıldız Yayıncılık Hediyeelik Eşya ve Tekstil San ve Tic.Ltd.Şti.
Gümüşsuyu caddesi. Dalgıç İş Merkezi No:3 Kat:1 Topkapı-İstanbul
Tel: 0212 483 47 91 / Faks: 0212 483 48 23

ISBN: 978-605-9443-29-6

ONUR KURULU

Prof. Dr. Mahmut Ak
Atıla Aydiner

İstanbul Üniversitesi Rektörü
Bayrampaşa Belediye Başkanı

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Mehmet Öz
Prof. Dr. Mahir Aydın
Prof. Dr. Ömer Turan
Prof. Dr. Mustafa Aydın
Prof. Dr. Ali Kafkasyalı
Prof. Dr. Besim Özcan
Doç. Dr. Aşkın Koyuncu

Türk Ocakları Genel Başkanı
İstanbul Üniversitesi
Orta Doğu Teknik Üniversitesi
İstanbul Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Hayati Develi
Prof. Dr. Cezmi Eraslan
Dr. Cezmi Bayram
Doç. Dr. Fatih M. Sancaktar
Yrd. Doç. Dr. Ayna Askeroğlu Arslan
Yrd. Doç. Dr. Ramazan Erhan Güllü
Yrd. Doç. Dr. Mustafa Tanrıverdi
Arş. Gör. Dr. Filiz Ferhatoğlu

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanı
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Türk Ocakları İstanbul Şubesi Başkanı
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları
Enstitüsü
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Cezmi Eraslan
Prof. Dr. Mahir Aydın
Prof. Dr. Halil Bal
Prof. Dr. Mehmet Tekin
Prof. Dr. Mustafa Aydın
Prof. Dr. Nedim İpek
Prof. Dr. Ömer Turan
Prof. Dr. Zaza Tsurtsumia
Prof. Dr. Jibek Sızdıkova
Prof. Dr. Petr Akhmedovich Iskenderov
Prof. Dr. Okan Yeşilot
Prof. Dr. Osman Köse
Prof. Dr. Selçuk Ural
Prof. Dr. Selami Kılıç
Prof. Dr. Erol Kürkçüoğlu
Prof. Dr. İbrahim Ethem Atnur
Prof. Dr. Yavuz Aslan
Prof. Dr. Ali Kafkasyalı

İstanbul Üniversitesi/Türkiye
İstanbul Üniversitesi/Türkiye
İstanbul Üniversitesi/Türkiye
İstanbul Üniversitesi/Türkiye
İstanbul Üniversitesi/Türkiye
Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Türkiye
Orta Doğu Teknik Üniversitesi/Türkiye
Tiflis St. King Tamar Üniversitesi/Gürcistan
Lomonosov Moskova Devlet Üniversitesi /Rusya
Rusya Bilimler Akademisi Slav Araştırmaları
Ens./Rusya
Marmara Üniversitesi/Türkiye
Polis Akademisi
Kafkas Üniversitesi/Türkiye
Atatürk Üniversitesi/Türkiye
Atatürk Üniversitesi/Türkiye
Atatürk Üniversitesi/Türkiye
Atatürk Üniversitesi/Türkiye
Atatürk Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Muammer Demirel	Uludağ Üniversitesi/Türkiye
Doç. Dr. Abdurrahman Bozkurt	İstanbul Üniversitesi/Türkiye
Doç. Dr. Nejla Günay	Gazi Üniversitesi/Türkiye
	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi/Türkiye
Doç. Dr. İsmail Türkoğlu	
Doç. Dr. Aşkın Koyuncu	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/Türkiye
	Uluslararası Bağımsız Ekoloji-Siyaset Bilimi
Doç. Dr. Georgiy Shkundin	Üni./Rusya
Dr. Öğr. Üyesi Neriman E. Hacısalihoglu	İstanbul Üniversitesi/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ayna Askeroğlu Arslan	İstanbul Üniversitesi/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Erhan Güllü	İstanbul Üniversitesi/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Tanrıverdi	İstanbul Üniversitesi/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Metin Ünver	İstanbul Üniversitesi/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Murat Aydoğdu	İstanbul Üniversitesi/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt Yüksel	Atatürk Üniversitesi/Türkiye
	Şumen Episkop Konstantin Preslavski Üni./Bulgaristan
Dr. Öğr. Üyesi Memiş Merdan	
Dr. Öğr. Üyesi Masoumeh Daei	Tebriz Payame Noor Üniversitesi/İran
Dr. Cezmi Bayram	Türk Ocakları İstanbul Şubesi Başkanı/Türkiye

SEKRETERYA

Dr. Öğr. Üyesi Ayna Askeroğlu Arslan	İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Arş. Gör. Dr. Filiz Ferhatoglu	İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Arş. Gör. Özlem Arslan	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

93 HARBİ SONRASI-MUHACİR SORUNLARINA
KURUMSAL ÇÖZÜMLERDEN:
YETİM MUHACİR KIZ ÇOCUKLAR İÇİN AÇILACAK
MEKTEBE DAİR
EMİRNAME ÜZERİNE DEĞERLENDİRME

Derya DERİN PAŞAOĞLU*

Öz

Bu çalışma 93 Harbi sonrası Berlin Antlaşması ile kaybedilen topraklardan Osmanlı himayesine göçen muhacirlerin yetim kız çocukları için açılması planlanmış mektebe dair 29.12.1300 (31 Ekim 1883) tarihli bir nizamname taslağının değerlendirmesini içerir. Belgeden anlaşıldığına göre bu mektep bir yetimhane niteliğinde değil bir yatılı okul niteliğinde düşünülmüş ve planlanmıştır. 14 maddeyle okulun kuruluş amacı, teşkili ve işleyişine dair bilgilerin verildiği belge; Osmanlı Devleti'nin yetim muhacirlere ama özellikle kız çocuklarına ve onların eğitimlerine gösterdiği hassasiyet noktayı nazarından oldukça kıymetlidir. Osmanlı Devleti'nin yaşadığı mali sorunlar ve nakit sıkıntısının göz önünde tutularak yapıcı çözümler üretildiği ve mektebin işleyişinin gerçekçi planlandığı görülmektedir. Söz konusu kız çocukların sadece himaye edilmelerinin yeterli olmadığı gelecekte daha büyük sorunlara kapı açmaması açısından iyi eğitim almalarının gerekliliği üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Muhacir, Yetim, Mektep, 93 Harbi, Göç.

AN APPRAISAL ON THE OUTLINE OF STATUTE BOOK OF SCHOOL OF ORPHAN EMIGRANT FEMALE CHILDREN WHICH WILL BE INAUGURATE AFTER THE 93 WAR (1877-1878)

Abstract

This study includes the appraisal of the outline of a statute dated 29.12.1300 (31 October 1883) about planned school for emigrant orphan female children who migrated to Ottoman patronage from the lands lost with the Berlin Treaty after the 93 War. As it is understood from the document, this school had not been planned as an orphanage, but a boarding school. The document in which with 14 articles it has been explained establishment

* Doç. Dr. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, derinderya@ktu.edu.tr

purpose and operation is very significant to show the sensitivity of the Ottoman Empire to orphans, especially girls and their education, and the mentality of those who has planned this school. It is seen that constructive solutions was founded by considering the financial problems of the Ottoman Empire and the shortage of cahs and the operation of the school was planned realistically. It has been emphasized that these girls were not only enough to be patronized, but also have to recieve qualified education lest they do not cause greater social problems in the future.

Key Words: Emigrant, Orphan, School, 93 War, Migration

Giriş

Osmanlı Devleti'nin askeri yenilgileri ve toprak kayıpları dolayısıyla ortaya çıkan muhacir meselesi 19. yüzyılda özellikle ikinci yarısında üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Muhacirlerin; yemek, barınma, hastalıklarının tedavisi öncelikli giderilmesi gereken ihtiyaç olarak görülse de muhacir çocukların eğitimi meselesi de süreç içinde öncelikle sorunlardan addedilmiştir. Anne babasını kaybetmiş yetim muhacir çocukların, sahipsiz başıboş dolaşmamaları için eytamhaneler ve eğitimlerine devam edebilecekleri mektepler açılmıştır. Darüşşafaka başta olmak üzere, sanayi mekteplerinde ve esnafın yanında verilen çıraklık eğitimleriyle hem meslek öğrenmeleri hem de terbiyelerine devam edilmesi salık verilmiştir. Böylece kendi kendine yetebilen, vatana millete hayırlı bireyler olarak yetişmeleri sağlanacak ve toplumun sırtına yük olup, sokaklarda suç üreten soruna dönüşmelerine engel olunacaktır.

Osmanlı devlet adamları muhacir çocukların eğitimi meselesini sadece büyük devlet olmanın sorumluluğunu yerine getirme olarak değerlendirmemişlerdir, aynı zamanda insani ve dini sorumluluklarının da farkındalığıyla hareket ettikleri açıkça görülmektedir. Zira yetim kız çocuklarının eğitimi üzerine söylenen "...bunların nisvanı için dahî bir çare düşünölmek tabiidir zira bu çocuklar fena bir halde terbiye olunacak olur ise ileride İstanbulca bir takım ef'âl-i gayr-ı marzîyyenin zuhur ideceği cihetle bunların dahî şimdiden terbiye ve okutturulub yazdırmaları İslâmiyet ve insaniyet muktezayatından ve ferâizi diniyyeden bulunduğu emr-i aşikâr bulunmağla işte etfâl-i nisvan hakkında dahî bervech-i ati tedâbirin icra-ynı ehem u elzemdir"¹ ifadesinde açıkça beyan edilmiştir.

Söz konusu ifadenin yer aldığı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde olup nizamname taslağıdır ve maalesef nizamnamenin ne düzenlenmiş haline ne de yürürlüğe girip girmediğine dair herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Lakin bu

¹ Y.PRK.KOM.4/29

belgenin varlığı, içeriğindeki ifadeler, ana temasının muhacir kız çocuklarına eğitim verilmesi ve planlamada yapılan hassasiyet, bu dönemde kız çocuklarının eğitimini önemli gören zihniyeti görmemiz açısından çok değerlidir. Öncelikle; *toplumda gelecekte rıza gösterilemeyecek durumların yaşanmaması* için özellikle kız çocukların terbiye ve okuma-yazma öğrenmelerinin ehemmiyetine vurgu yapan bakış açısının görülmesi ve gelecek nesilleri eğitmenin yolu, kız çocuklarının _yani geleceğin annelerinin ve eşlerinin_ eğitiminden geçtiği, noktayı nazardan değerlendirilmelidir. Zira nizamnamedeki ayrıntılı hesaplamalar ve düzenlemeler *dostlar iş başında görsün* anlayışından uzak, gerçekçi, ayakları sağlam basan bir proje niteliğinde olması hasebiyle değerlendirilmelidir. Belgenin 29.12.1300 (31 Ekim 1883) tarihine dikkat edilmelidir. Zira bu tarihteki bakış açısı ve zihniyet; Cumhuriyetin kurucularını yetiştiren zihniyettir.

Osmanlı Devleti'nde Muhacir Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Kurumsal Çözümler

Göç insanların çeşitli sebeplerle, meskûn buldukları mahallerden ayrılıp, yeni bir iskân mahalline gitmesi olarak tanımlanmış olup, ortaya çıkış sebepleri, göç mekânları, göçe katılan nüfus sayısı ve katılanların isteklerine göçe çok çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. Bu bağlamda 19. ve 20. yüzyıllarda Karadeniz'in kuzeyinden, Kafkaslardan ve Rumeli topraklarından Osmanlı topraklarına yapılan göçler; *uluslararası, kitlesel, mecburi ve daimi* göç özelliği taşımaktadır.²

Rusya'nın 1552'de Kazan'ı, 1556'da Astrahan'ı hâkimiyeti altına almasıyla başlayan Karadeniz'in kuzeyindeki hareketlilik ve Türk dünyası aleyhinde genişlemesi, 1774'de Kırım'ın Osmanlı himayesinden çıkmasıyla Osmanlı topraklarına ulaşmıştır. Bu tarihten itibaren Osmanlı Devleti'nin Rusya karşısındaki her yenilgisi sadece askeri ve siyasi bir yenilgi olmayıp, göç ve muhacir meselesi olarak, kaybedilen topraklardan Anadolu'ya yansıyan ve her seferinde bir öncekinden daha kalabalık nüfusları etkileyen göç dalgalarına sebep olmuştur. Söz konusu göçleri; tetikleyen askeri başarısızlıklar ve bunları takip eden anlaşmalar ile katılan nüfus bazında üç büyük göç dalgası şeklinde incelemek mümkündür. Bunlardan ilki; 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'yla başlayıp, 1783 Rusya'nın Kırım'ı ilhakıyla yükselen ve Kırım Harbi'ne kadar devam eden dalgadır. İkincisi; 1853-56 Kırım Harbi'nin ardından 1859'da Şeyh Şamil'in teslim olmasıyla başlayıp, Kafkaslardaki Rus ilerleyişiyle her geçen gün artan 1859-1862 arasında en kalabalık Nogay göçünü ve 1864-

² Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, TTK Yay., Ankara, 1997, s. 5; Nedim İpek, "93 Muhacereti", *Osmanlı*, C. 4, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, s. 661.

1878’de ise en kalabalık Çerkes göçünü içeren ve 93 Harbine kadar milyonlarla ifade edilen büyüklüğe ulaşan dalgadır. 93 Harbi sonrası yaşanan göçler bu süreçte üçüncü dalga göçlerin başlangıcı kabul edilir ve Berlin Antlaşması ile kaybedilen topraklardaki halkların Osmanlı himayesine göçüdür.³

93 Harbi ile kaybedilen topraklardan gelen muhacirlerin geldikleri yerler; Bulgaristan, Rumeli Şarkî ve Batum’dur. Bulgaristan Prenslığına bırakılan Tuna Vilayetine bağlı; Ruscuk, Vidin, Tırnova ve Varna Sancakları ile Sofya Vilayeti’ne bağlı Sofya Sancağı, en kalabalık gurupların geldiği topraklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunu, Edirne Vilâyeti’nden koparılan Filibe ve İslimiye Sancakları topraklarından; Filibe, Tatarpazarcığı, Eski Zagra, Bergos, İslimye ve Hasköy sancaklarından müteşekkil muhtar bir vilayet haline getirilen Rumeli Şarki Vilayeti ile Batum ve Sohum takip etmiştir.⁴

Savaşın askeri ve siyasi sonuçları, göçlerle yaşanan insanlık dramının gölgesinde kalmıştır. Muhacirlerin doyurulması, tedavisi edilmesi, barındırılması ve güvenliklerinin sağlanması gibi birincil ihtiyaçlarının karşılanması sorumluluğu ivedilikle çözülmesi gereken mesele olarak görülse de yaşanan ve yaşanacak sosyo-ekonomik ve sosyo-psikolojik sorunların ortadan kaldırılması için öncelikle kurumsal çözümlerin üretilmesi gereklidir.

Muhacir Meselesine Dair Kurumsal Çözümler

Osmanlı Devleti, 18. yüzyılın sonlarından itibaren göç işleriyle uğraşmak mecburiyetinde kaldığı halde III. Selim ve II. Mahmud zamanlarında, göçmenlerin iskân edilmeleri ile görevli özel bir teşkilat oluşturulmamıştır. Bu işle, normal idari organlar uğraşmış ve merkezden gelen emirler doğrultusunda uygun olan yerlere yerleştirme yapılmıştır. Tanzimat döneminde her alanda olduğu gibi bu konuya da yeni bir bakış açısı getirilmiş ve 1849 yılında gelen Macarların iskânı için özel bir komisyon oluşturulmuş ancak bu kısa vadeli olmuştur.⁵

Kırım Savaşı sırasında gelmeye başlayan muhacirlerin iskân ve iaşelerine dair en üst makam Ticaret Nezareti’dir. İlk olarak Gözleve, Sivastopol ve Kerç taraflarından gelen muhacirlerin Dobruca’ya nakil ve iskânları ile ilgili talimatları Ticaret Nezaret’i hazırlamıştır ve İstanbul’da 16 Ağustos 1854’te kurulan Şehremaneti ile birlikte göçmenlerin sorunlarını çözmeye çalışmışlardır.⁶ Kırım Savaşı’nın ardından Şeyh Şamil’in teslim olmasıyla başlayan

³ Derya Derin Paşaoğlu, “Muhacir Komisyonu Maruzatı’na Göre (1877-78) 93 Harbi Sonrası Muhacir İskânı”, *History Studies*, 2013, C. 5, S.2, s. 348.

⁴ Y.PRK.KOM.3/22; Derin Paşaoğlu, *a.g.m.*, s. 357.

⁵ Ahmet Cevat Eren, *Türkiye’de Göç ve Göçmen Meseleleri Tanzimat Devri, İlk Kurulan Göçmen Komisyonu, Çıkarılan Tüzükler*, İstanbul, 1966, s. 40.

⁶ Saydam, *a.g.e.*, s. 102.

göçlerle 1859 yılı sonbaharında yüz binlerce Nogay, Kırım Tatarı ve Kafkas muhacirinin Osmanlı sınırına dayanması ve İstanbul'da iskân yerinin belirlenmesini bekleyen göçmen sayısının on bini bulmasıyla, Şehremaneti aciz kalmış 5 Ocak 1860'da *Muhacir Komisyonu*⁷ kurulmuştur.⁸ Muhacirler, Anadolu'ya ilk girişleri nereden olursa olsun mümkün merteye İstanbul'a alınıp,⁹ muhtelif yerlerdeki hanlara yerleştirilip,¹⁰ onlarla ilgili kayıtlar tutulmuş, defterler hazırlanmıştır.¹¹ Boş araziler tespit edilerek,¹² görevli memurlar rehberliğinde¹³ daimi iskân yerlerine gönderilmişlerdir. Ancak gerek muhacirlerin çok kalabalık olması ve her geçen gün yenilerinin gelmesi, gerekse kabilelerin toplu iskân taleplerine karşın, Osmanlı Devleti'nin muhacirleri üretime katma politikasından kaynaklanan ziraat ve hayvancılık yapabilecekleri büyüklükte boş arazi bulamaması İstanbul'da oldukça kalabalık bir nüfusun birikmesine neden olmuştur. Muhacir sayısındaki hızlı artış, yevmiyelerin ödenememesi,¹⁴ boş han bulunamaması,¹⁵ çok sayıda kadın, çocuk ve hasta bulunması,¹⁶ salgın hastalıkların¹⁷ çıkması gibi birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Kış mevsiminde odun, kömür, mangal, hırka (giyecek) gibi ihtiyaçların karşılanması sırasında yaşanan mali sıkıntılar muhacirlerin sefalet düşmesine neden olacağı endişesiyle,¹⁸ muhacirler bir an evvel iskân yerlerine gönderilmişler, keza hava muhalefetiyle iskân yerlerine ulaşamamaları durumunda en azından yollarda Anadolu halkının yardım ve destekleri ile ayakta kalabilecekleri düşünülmüştür.¹⁹ Muhacirlerin İstanbul'a alınıp, kayıtlarının

⁷ Komisyonun kuruluşu hakkındaki irade ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. A.MKT.NZD. 300-79; 300-88; Derya Derin Paşaoğlu, *Nogaylar, Nogay Göçleri ve Türkiye'de İskânları*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2009, s. 136; Ahmet Cevat Eren, *Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri Tanzimat Devri, İlk Kurulan Göçmen Komisyonu, Çıkarılan Tüzükler*, İstanbul, 1966, s. 54-62.

⁸ Saydam, *a.g.e.*, s. 106; Eren, *a.g.e.*, s. 54.

⁹ A.MKT.UM.393-25, 471-12, A.MKT.NZD.292-87, 300-10, 302-43, 302-60, A.MKT.MHM.201-87, A.MKT.DV.154-75, A.DVN.151-23.

¹⁰ A.MKT.MHM.225-33, A.MKT.NZD.272-38, 299-45, 299-68, 314-71, 336-76, 349-76, A.MKT.UM.393-25, 480-73, A.TŞF.29-36, İ.DH.28947.

¹¹ İ.DH.28957, A.DVN. 147-27, MAD.23106, MAD.23107, MAD.23108.

¹² A.MKT.UM.399-6, İ.DH.438-28917, 448-29616, 28847.

¹³ A.MKT.NZD.288-14, 292-43, A.MKT.UM.522-18.

¹⁴ A.MKT.MHM.188-21, 190-95, 218-52, 222-40, 224-42, 225-33, 230-10, 232-70, A.MKT.NZD.315-14, 320-66, 323-26, 335-61 349-76, 351-17, 353-16, 356-70, 362-5, 365-21, A.MKT.UM.393-25, 410-36, 430-68, 468-72, 480-73, 481-89, 501-36, 509-18, A.MKT.DV.146-82.

¹⁵ İ.DH.437-28882, A.MKT.NZD.299-45.

¹⁶ A.MKT.UM.365-59, A.MKT.NZD.381-55.

¹⁷ İ.MMS.18-762.

¹⁸ A.MKT.NZD.294-22.

¹⁹ Derin Paşaoğlu, *a.g.t.*, s. 200, 211; A.MKT.NZD.294-22, 345-80, 426-40, A.MKT.MHM.212-36, A.MKT.UM.400-37, 522-18.

tutulması politikası yerine, *muhacirlerin nerede olursa olsun en kısa yoldan bir an evvel daimi iskân mahallerine sevk edilip, iskân edilmeleri* politikası benimsenmiştir. Karadeniz sahillerine ulaşabilen muhacirler doğrudan Anadolu'nun iç bölgelerinde tespit edilen boş yerlere iskân edilmek üzere gönderilmişlerdir.²⁰ Bu durumda kayıt işleri muhacirlerin iskân edildiği yerlerdeki idari birimlerin sorumluluğuna bırakılmıştır.

Kırım Savaşı sonrası başlayan göç dalgası, 1859-1862 yılları arasında en yoğun Nogay ve Kırım Tatarı göçüyle ve 1862-1865 arasında da en yoğun Çerkes göçleri ile karakterize olmuştur. 1865'ten sonra muhacir sayısındaki azalmaya bağlı olarak, tasarruf amacıyla Muhacir Komisyonu'nun görevlerinin bir bölümü, Zaptiye Nezareti'ne bırakılmış, bir bölümü de Meclis-i Vâlâ'ya bağlı bir komisyon tarafından yürütülmüştür.²¹ Ancak 93 Harbi ile başlayan büyük göç, teşkilâtın aktif hale gelmesini gerekli kılmıştır. Gelmiş ve gelmekte olan muhacirlerin idaresinden sorumlu *İdâre-i Umumiyye-i Muhâcirîn Komisyonu* kurulmuştur. Bu komisyona bağlı olmak üzere *İdâre-i Umûr-ı Hesâbiyye* ve *İdâre-i Umûr-ı İskâniyye* şu'belerinin yanı sıra belediye daireleri dâhilinde 20 tane *Devâ'ir Şu'beleri* açılmıştır.²² Komisyonun kuruluşu, şu'belerin görev taksimatı ve komisyon üyeleri *Dersaadet Muhâcirîn İdâresi Talimatı*'nda belirtilmiştir.²³ Şehremaneti'ne bağlı açılan Devâ'ir Şu'beleri; Bayezid, Sultan Ahmed, Fatih, Samatya, Eyüb, Beyoğlu, Hasköy, Beşiktaş, Arnavutköy, Yeniköy, Tarabya, Büyükdere, Beykoz, Anadoluhisarı, Beylerbeyi, Üsküdar Yenimahalle, Üsküdar Doğançılar, Kadıköy, Adalar ve Bakırköy belediyeleri dâhilindedir.²⁴ Öte yandan her vilayette birer *İskân-ı Muhacirin Müdürlüğü* kurulup, İstanbul'daki *Umum Müdürlüğe* bağlanmıştır.²⁵ Vilayet merkezindeki komisyonların benzeri liva düzeyinde oluşturularak, *Muhacir İskân Şubesi* açılmıştır.²⁶

İdâre-i Umumiyye-i Muhâcirîn Komisyonu, bir yandan muhacirlerin beslenme,

²⁰ İ.DH.486-32799 (19 Şubat 1862 tarihine kadar Osmanlı topraklarına ulaşan 255.414 muhacirin iskân yerlerini ve nüfus bilgilerini içeren tabloya göre; 15.270 kişi doğrudan Sivas'a, 4568 kişi doğrudan Konya'ya ve 3347 kişi ise doğrudan Erzurum'a ulaştırılmıştır.)

²¹ Saydam, *a.g.e.*, s. 118; Mehmet Yılmaz, XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Muhaciri İskan Politikası", *Osmanlı*, C. 4, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, s. 589.

²² Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)*, TTK Yay., Ankara, 1999, s. 69; Yusuf Halaçoğlu, "Kolonizasyon Ve Şenlendirme", *Osmanlı*, C. 4, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, s. 585; Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal Ve Ekonomik Yapısı*, Ankara, 1997, s. 271.

²³ Toplam 48 maddeden oluşan (16 Temmuz 1877-18 Haziran 1878 tarihli) *Dersaadet Muhâcirîn İdâresi Talimatı*, Eren tarafından yayımlanmıştır, belge hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Eren, *a.g.e.*, s. 96.

²⁴ İpek, *a.g.e.*, s. 72.

²⁵ Halaçoğlu, *a.g.m.*, s. 585.

²⁶ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK Yay. Ankara, 1997, s.271.

barınma, sevk, iskân ve tedavi ihtiyaçlarını organize ederken, öte yandan muhacirleri komisyon denetiminde olmak üzere medreselere, tekkelere, mekteplere, hanlara, boş saray, konak ve evlere²⁷ ve hatta rüştiye binalarına dahi yerleştirmiştir.²⁸ Ancak gerek sevk gerek iskân sonrasında kalabalık ve sıkışık yaşam; hastalıkları, beslenme sorunlarını ve beraberinde ölümleri getirmiştir. 93 Harbi sonrası muhacir sayısının çokluğuyla oluşan kontrolsüz ortamda yaşanan sorunlardan biri de yetim ve öksüz kalan kız ve erkek muhacir çocuklar meselesidir. Zira çocuklar gündüzleri sokak aralarında avare dolaşıp, geceleri de Yenicami ve Beyoğlu semtlerinde kaldırımlarda yatıyorlar,²⁹ geçimlerini temin edebilmek için İstanbul sokaklarında dilencilik yapıyorlardı. Gerekli tedbir alınmaz ise bu çocukların sanat veya meslek sahibi olmalarının mümkün olamayacağı³⁰ gibi yaşları büyüdükçe yaşayacakları ve yaşatacakları sorunların da çok daha büyüyeceği aşikârdır.

Dolayısıyla muhacirlerin diğer sorunları kadar yetim ve öksüz çocukların eğitimi de çözülmesi gereken öncelikli bir mesele olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim II. Abdülhamid bu üzücü durumu ortadan kaldırmak için söz konusu muhacir çocuklarının toplanıp, çeşitli okullarda eğitilmelerini istemiştir. Bu emir üzerine Şehremaneti tarafından toplanan 222 muhacir çocuğun 34'ü Mekteb-i Sanayi'ye, 188'i de Tophane-i Amire'ye teslim edilmiştir.³¹ İstanbul ve Bilâd-ı Selâse'de³² kimsesiz, korumasız, sokaklardaki yetim muhacir çocukların bir kısmı masrafları Şehremaneti'nden karşılanmak üzere Darüşşafaka'ya kaydedilmiştir.³³ Darüşşafaka 1878-79 eğitim-öğretim yılında sadece muhacir çocuklarını kabul etmiş bunlar dışında öğrenci almamış ancak okulun kontenjanının yetersiz kalması üzerine açıkta kalan muhacir çocukların hali vakti yerinde Müslüman Türk ailelerinin yanında manevi evlat olarak yerleştirilmelerine karar verilmiş ve gazetelerle duyurular yapılmıştır.³⁴ Muhacirlerden sağlıklı ve sağlam olanlar İstanbul halkı tarafından evlatlık olarak evlerine alınmışlarsa da hasta, aciz ve iş göremeyecek yaşlılar ortada kalmıştır.

Bu süreçte Fatih'te birçok uygun kamu binası dulhane ve eytamhane ola-

²⁷ Abdullah Bay, "Osmanlı'da Kısa Ömürlü Bir Hayır Kurum: Dulhane (1884-1896)", *Türkiyat Mecmuası*, 2017, C. 27/1, s. 49-50.

²⁸ Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, TTK Yay., 1999, s. 96; Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul, 2003, s. 101.

²⁹ Süleyman Erkan, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1878-1908)*, Trabzon, 1996, s. 170.

³⁰ İpek, *a.g.e.*, s. 223, 225.

³¹ Erkan, *a.g.e.*, s. 170.

³² Bilâd-ı Selâse; İstanbul ile kullanıldığında Galata, Üsküdar ve Eyüp, bazen tek başına kullanıldığında ise İstanbul, Bursa ve Edirne kadılıklarını ifade eden bir tabirdir. Mehmet İpşirli, "Bilâd-ı Selâse", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1992, C. 6, s. 155.

³³ Darüşşafaka, 1873'te Müslüman yetimlerinin lise tahsili için açılmıştır. İpek, *a.g.e.*, s. 226.

³⁴ İpek, *a.g.e.*, s. 226

rak tahsis edilmiştir.³⁵ Eytamhane'deki muhacir çocuklar, masrafların azaltılması ve sanat tahsil edebilmeleri için sanatkârların yanına çırak olarak verilmişler ve iyi yetiştirilmeleri konusunda esnaf kethüdalarına gerekli talimatlar verilmiştir. Dulhanenin mektebini bitiren muhacir çocukların yatılı okullara alındığı bilinmektedir. Muhacir Komisyonu, Meclis-i Vükelâ'ya muhacir çocuklarının ayrı eğitim almaları için komisyon yönetiminde okullar açılmasını teklif etmişse de ayrı okula gerek olmadığı belirtilerek, Mekteb-i sanayi veya Tobhane-i Amire taburlarına yatılı kaydedilmelerine karar verilmiştir.³⁶

Muhacir çocukların bir kısmı askeri ve mülkî sanayi mekteplerine yerleştirilmişse de yeterli gelmemiş ve yeni okullara ihtiyaç duyulmuştur. Sadece İstanbul'da değil muhacirlerin iskân edildikleri yerlerde, masrafları mahalli idarelerden, hazineden ve yardımlardan karşılanarak muhacir çocukların eğitimlerini sürdürmeleri sağlanmıştır.³⁷ II. Abdülhamid 1877-1893 yılları arasında emlak-ı hümayûnda bizzat yaptırdığı iptidâî okulların çoğunu, emlak-ı humâyûn ve çiftlik-i humâyûna yerleştirilen Rumeli ve Kafkas muhacirlerin çocukları için yaptırmış³⁸ ve muhacirlerin dil ve kültürlerini geliştirmelerine önem vermiştir.³⁹

Öte yandan dul ve yetimlerin korunması devlet tarafından temel ihtiyaç olarak görülmüş ve Gülhane'deki Kırmızı Kışla geçici süreliğine muhacirlere Dulhane olarak tahsis edilmiştir. Açılış tarihi belli olmamakla birlikte, bu dulhaneye ait en erken tarihli belge 4 Haziran 1884 tarihli olup bu tarihte işlevsel olduğu bilinmektedir. Yapılar topluluğu şeklinde plana sahip olan

³⁵ Abdullah Bay, "Osmanlı'da Kısa Ömürlü Bir Hayır Kurum: Dulhane (1884-1896)", *Türkiyat Mecmuası*, 2017, C. 27/1, s. 49-50. Abdullah Bay'ın söz konusu çalışması, muhacir meselesinde önemli bir husus olan eytamhane ve dulhaneler hakkında yapılmış nadir bir çalışmadır. Kırmızı Kışla'da açılan dulhane üzerinden konu işlenmiştir. Dulhanenin kapsamı içerisinde yer alan mektep ve hastaneden dolayı bizim çalışmamız ile benzerlik arz eder. Gerek 93 Harbi sonrası muhacir meselesini gerekse İstanbul'da açılan muhacir mektebini konu edinmesi açısından aynı konunun çalışıldığı izlenimini verse de çalışmamız Y.PRK.KOM.4/29. Fon kodlu belgeyle açılması salık verilen kız yatılı mektebini konu edinmiş olup dulhanenin kapsamındaki mektep değildir. Kız yatılı mektebinin nizamnamesini içeren belge, Osmanlı eğitim sisteminde; muhacir kız çocuklarının eğitimi için çaba sarf edilmesi açısından değerlendirilmelidir.

³⁶ Erkan, *a.g.e.*, s. 171.

³⁷ İpek, *a.g.e.*, s. 226; 1890'da Kafkaya'dan gelen Çerkes muhacir Isparta'da iskân edilip, çocukları Harbiye İdadisi'ne yatılı olarak kabul edilmiştir. Yine Amasya, Balıkesir, Şile gibi muhacirler iskân edildikleri yerlerde cami ve mektep talep etmişler ve yapılan mekteplerde görevlendirilen hocaların maaşları hükümet tarafından ödenmiştir. Erkan, *a.g.e.*, s. 171.

³⁸ Bu süreçte; Bursa 1, Beyrut 41, Bağdat 7, Halep 13, Aydın 21, Edirne 42, İzmit 1, Yanya 5, Rodos 3, Ankara 2, Musul 7, Bitlis 1, olmak üzere toplam 144 adet iptidâî mektep açılmıştır. Bu okulları çoğu muhacir çocukları için yaptırılmıştır. Kodaman, *a.g.e.*, s. 87.

³⁹ Bu dönemde Macaristan, iyi niyet göstergesi olarak; 4-10 yaş arası, 7 erkek+6kız muhacir çocuğu eğitimini üstlenmek istemişse de, II. Abdülhamid, çocukların ana dillerini utacakları ve millî ahlâklarını kaybedecekleri gerekçesiyle kabul etmemiştir. İpek, *a.g.e.*, s. 227.

Kırmızı Kışla'daki muhacirlere hizmet birimleri; *dulhane, hastane, eytamhâne*⁴⁰, *eytâm-ı muhacirîn mektebi*'nden oluşmaktadır.⁴¹

Söz konusu kurumun muhacir mevcudu hakkında ayrıntılı bilgi veren elimizdeki en eski kayıtlar 23 Kasım 1886 (11 Teşrin-i Sani 1302) tarihlidir.⁴² Bu kayıtlar, *Eytâmhane ile Dulhane ve Eytâm-ı Muhacirin Mektebinin Yevmî Mevcûdunu Nâtik Jurnaldir* başlıklı bir defterde, günlük olarak tutulmuştur. Eytamhane ve mektebin kız ve erkek nüfus olmak üzere, dulhanenin ise büyük ve küçük nüfusunun yanı sıra, dünden kalan, bugün gelen, giden olarak yekûn mevcutlarının kayıt altına alındığı defterlerdir.⁴³ 27 Kasım 1886 ila 7 Nisan 1895 tarihleri arasında 9 yıllık sürece ait 18 tane kayıta eytâmhane ile mektepte bulunan kız ve erkek sayılarının birebir aynı olduğu görülür.⁴⁴ Bu bilgiden yola çıkarak, eytamhanedeki bütün çocukların mektebe devam ettiği fikri öne sürülebilir. Eytamhane, okul çağına gelen çocukların yatılı ikamet ettikleri bakılıp büyütüldükleri mekân olup, mektep ise yatılı özelliği olmayan gündüz eğitim aldıkları birim olmuştur olmalıdır.

Henüz okul çağına gelmemiş olan çocukların eytamhaneye alınıp alınmadıkları sorusunu cevaplayacak bilgiye sahip değiliz. Ancak okula gidemeyecek kadar küçük çocukların anne bakımına ihtiyacı olduğu düşünülürse dulhanede annelerinin yanında, annesi olmayanların yine buradaki diğer annelerin bakımına bırakılmış olabileceği üzerinde durulabilir. Zira aşağıda ayrıntılı izah edeceğimiz kız mektebinde 25 yaşından büyüklerin, okuldaki küçüklerin bakım ve temizlik hizmetinde istihdam edildiklerini görüyoruz ki benzer bir uygulamanın da burada yapılmış olması muhtemeldir.

Yine bu sürece ait bir diğer kayıt hastanede tutulmuştur. *Muhacirin Hastanesinin Yevmî Mevcûdunu Nâtik Jurnaldir* başlığı altında tutulan kayıta; vukuat (hastanedeki sonuç; mevcut, dâhil olan, vefat eden, şifa bulan), mülahazat (eytamhane veya dulhaneden gelen) ve teşhis-i emrâz (hastalık⁴⁵) bilgilerine ait nüfusun kız, erkek ve yekûn bilgileri mevcuttur.⁴⁶

⁴⁰ Harp şehitlerinin yetimleri için yer yer kurulan darü'l-eytamların yönetimi için *Darü'leytamlar Müdiriyyet-i Umumiyyesi* adı altında nezarete bağlı müstakil bir örgütün meydana getirilmesi I. Dünya Savaşı sonrası 1917 yılındadır.

⁴¹ Bay, *a.g.m.*, s. 49-50.

⁴² Y.PRK.KOM.4-94. Bay'ın çalışmasında ulaşılan en eski belge 27 Kasım olarak vermiştir. Arşivde yeni belgelere ulaşıldıkça bu tarihin çok daha erkene çekileceği muhakkaktır. Zira bizim verdiğimiz 23 Kasım'da *dünden devreden mevcut* bilgisi vardır. Nitekim Bay'ın da ifade ettiği üzere 4 Haziran 1884'te faaliyette olduğu da binmektedir.

⁴³ Defter örneği için bkz. Ek. 1 ve Ek. 2.

⁴⁴ Eytâmhane ile mektepte bulunan kız ve erkek sayılarının aynılığı için bkz. Ek. 3.

⁴⁵ Söz konusu defterin hastanenin açılış dönemine ait sayfalarına ulaşıldığı takdirde muhacirler arasında etkin olan hastalıklar hakkında da kapsamlı bilgilere ulaşılabileceği olasıdır.

⁴⁶ Hastanenin günlük nüfus kayıt defteri için bkz. Ek. 4 ve Ek. 5.

Muhacir Yetim Kız Çocuklarına Açılacak Mektebe Dair 29.12.1300 (31 Ekim 1883) Tarihli Nizamname Taslağının Değerlendirilmesi

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat yıllarına kadar kız ve erkek çocuklar 5-6 yaşlarından itibaren sıbyan mektebine beraber giderler ve 3-4 yıl kadar öğrenim görürlerdi. Bu, esas olarak dinî nitelikli, yüzeysel, zorunlu olmayan bir eğitimdi. II. Mahmud zamanında 1824'te yayınlanan bir fermanla Sıbyan mekteplerine devam zorunluluğu getirilmiş ve uygulama yaygınlaşmışsa da kesin sonuç alınamamıştır. Sıbyan mekteplerinin öğretmenleri genellikle cami hocalarıdır ve bazı bilgili kadınlar da mahallelerde kız-erkek çocuklara ve kadınlara Kur'an okumayı ve bazı dinî bilgileri öğretmişlerdir. Kızların öğrenimleri 1859 yılına kadar sıbyan mektebi ile sınırlı kalmış ve ihmal edilmiştir.

Tanzimat döneminde Namık Kemal ve Ziya Paşa gibi aydınlar kızların ve kadınların eğitimden yoksun bırakılmalarını, toplumun geri kalma nedenlerinden biri olarak görmüşlerdir. Namık Kemal'e göre;

“...çocukların eğitimsiz kalmalarında ya da kötü yetişmelerinde cahil annelerin de önemli bir sorumluluğu vardır. Ona göre, cahil kalmış anne, çocuklarını da cahil bırakır. Ayrıca, cahil kadınlar ahlâk dışı yollara daha kolayca sapmakta ve bunu gören erkekler evlilikten soğumakta, nüfus azalmaktadır. Bu nedenle kızların ve kadınların uygun bir eğitim görmeleri gerekir. Onların eğitimi, Osmanlı toplumunun ilerlemesi ve mutlu olması için şarttır.”⁴⁷

Nitekim Tanzimat sonrası eğitim kurumlarına dair düzenlemelerden Nisan 1847 tarihli Tâlimatname ile sıbyan mekteplerindeki kız ve erkek çocuklar birbirlerinden ayrılıp ayrı okullarda öğrenim görmeye başlamışlardır. Ocak 1859'da İstanbul'da ilk kız Rüşdiyesi olan *Cevri Usta İnas Rüşdiyesi* açılmıştır. Haziran 1862'de basında yayınlanan bir resmî ilânda, Cevri Usta Kız Rüşdiyesinin bu tarihte daha iyi bir düzen ve yönetime kavuştuğu, Peygamberin bir sözüne göre de bilim öğrenmenin erkek kadın herkese farz olduğu belirtiliyor ve ana-babalardan kızlarını bu okula göndermeleri isteniyordu.⁴⁸ Bu kız okulunda, erkekler için olan diğer okullarda verilen okuma, hitabet, din, hesap,

⁴⁷ Yahya Akyüz, “Osmanlı Son Döneminde Kızların Eğitimi ve Öğretmen Faika Ünlüer'in Yetişi ve Meslek Hayatı”, *Milli Eğitim Dergisi*, Ankara, 1999, S. 143, s. 4-5. http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/143/1.htm (19.12.2018).

⁴⁸ Kız Rüştiyelerinin gelişmesi, erkek Rüştiyelerine göre yavaş bir seyir gösterdi. 1871'de İstanbul'da 8 adet kız Rüştiyesi ve buralarda 207 kız öğrenci vardı. Oysa o tarihte İstanbul'da 14 adet erkek Rüştiyesi ve buralarda 1421 erkek öğrenci bulunuyordu (13). 1876-1877'de ise İstanbul'da 9 kız rüştiyesi ve buralarda 309 öğrenci vardı. Oysa o tarihte İstanbul'da 21 erkek rüştiyesinde 1795 öğrenci okuyordu. Akyüz, *a.g.m.*, s. 5.

tarih, coğrafya gibi derslerin yanı sıra kızlara yönelik dikiş, nakış gibi dersler de yer almaktadır.⁴⁹

Osmanlı Devleti'nde 1 Eylül 1869'da Maârif Nizamnamesi'nin yayımlanmasıyla eğitim-öğretimin sadece teşkilatı ve niceliğini değil niteliğini de geliştirecek düzenlemeler yapılmıştır.⁵⁰ Çocuklarının eğitimi konusunda gelişen hassasiyet, II. Abdülhamid döneminde en üst düzeyde olup, Osmanlı topraklarına ulaşan muhacir çocuklarına ve özellikle kız çocuklarına hassasiyetle yaklaşıldığı görülmektedir. 31 Ekim 1883 tarihli belgede 98 muhacir çocuğun Enderun-ı Hümâyuna alındığı, bütün ihtiyaçlarının karşılanarak eğitim ve terbiyelerine azami dikkat ve ihtimam gösterildiği belirtilmektedir.⁵¹ 31 Ekim 1883 (H.29.12.1300⁵²) tarihli nizamname taslağına göre *Muhacir Kız Çocukları İçin Mekteb* açılmasına karar verilmiştir. Aşağıda ayrıntılı inceleyeceğimiz üzere mektebin açılış gerekçesi, amacı, müfredatı, işleyişi, mali kaynakları, personeli ve öğrenim gören kız çocuklarının geleceği açısından oldukça ayrıntılı ve gerçekçi hesaplamaların ve planlamanın yapıldığı görülmektedir. Ancak bu okulun açılıp, açılmadığı hususunu tespit etmemiz mümkün olmadı. *Maa-rif-i Umûmiye Nezâreti'nin 19. Yüzyılda Tarihçe-i Teşkilatı ve İcrâatlarını* izah eden Mahmud Cevad İbnü's-Şeyh Nâfi'in eserinde⁵³, H. 1300 yılında İstanbul'da *Bezm-i Âlem Valide Sultan İnâs Sultânisi* ile Divanyolu'nda kâin leylî (yatılı) ve nehârî (gündüzlü) inâs mektebinin varlığını tespit edebildik ancak bu mekteplerde muhacir kız çocuklarının varlığına dair bir bilgiye ulaşamadık. Yine 1883 yılının son aylarında her tarafta yapılan ilmi terakkiyatın tanzimi ve mekteplerin ıslahı kapsamında Eyüp civarındaki sıbyan mekteplerinin ıslahı için bir encümen heyeti oluşturulmuş, gerekli düzenlemelerin ardından mekteplerdeki tahsilin faydalarının tespiti yapılmıştır. Kız ve erkek 600'e yakın talebenin bulunduğu bu mekteplerde eğitim süresi 4 yıl olarak planlanmış ve çocuklar 4 sınıfa taksim edilmiştir. Muhacir kız çocukları için açılması plan-

⁴⁹ Fahrünnisa Bakırcı, *Modern Türkiye'nin Oluşumunda Tanzimat Dönemi Kadın Gazeteci Ve Yazarların Rolü (1839-1918)*, (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2013, s. 46.

⁵⁰ Kodaman, *a.g.e.*, s. 22.

⁵¹ 98 muhacir çocuk padişahın emri ile Enderun'a alınarak, iâşe ve istirahatları sağlanmıştır. Çocuklardan 65'i hastadır ve tedavileri için gereken yapılmış ve 60'ı iyileşmiştir. Daha sonra çocuklardan 8'inin velisi bulunmuş, teslim edilmiş, 7 tanesi hayatını kaybetmiştir. Kalan 83 çocuğun sıhhati yerinde olup, her türlü ihtiyaçları karşılanarak eğitim ve terbiyelerine devam edilecek olup peyderpey çıkan ihtiyaçların giderilmesine de ihtimam gösterilecektir. Y.PRK.KOM.4/28.

⁵² Nizamnamenin üzerinde herhangi bir tarih bilgisi yoktur. Belgenin arşiv kaydında 29.12.1300 (31 Ekim 1883) tarihi verilmiştir. Ayrıca nizamname üzerinde çizilerek düzeltilmeler yapılmıştır. Belgenin nizamnamenin müsveddesi olduğu izlenimini vermektedir. BOA. Y.PRK.KOM. 4-29.

⁵³ Mahmud Cevad İbnü's-Şeyh Nâfi, *Maârif-i Umûmiye Nezâreti'nin Tarihçe-i Teşkilat ve İcrâatı - XIX. Asır Osmanlı Maârif Tarihi*, (Haz. Taceddin Kayaoğlu), Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2001, s. 205.

lanan mektebin usulü de söz konusu sıbyan mekteplerindeki düzenleme ile benzerlik gösterir. Muhacir kız mektebinde 5 sınıfa ayrılır ancak son sınıf 25 yaşından büyüklerdir, küçüklerin hizmetinde istihdam edilmiş olup, eğitim ilk dört sınıfa verilmektedir. Islah edilen sıbyan mekteplerindeki öğrencilerin yapılan sınavda sorulara verdikleri cevapları, sülüs ve rik'a yazı örnekleri ile kızların kasnak, kanaviçe ve nakış gibi el işleri örnekleri Nezarete gönderildiğinde takdir edilmiş ve muallimesi hediye ile taltif edilmiştir.⁵⁴ Aşağıda ayrıntılı inceleyeceğimiz üzere açılması planlanan muhacir kız mektebi ders programının söz konusu düzenleme ile paralel olduğu, bu yıl yapılan düzenlemeler ışığında planlandığı görülecektir.

Mektebin Niteliği: *Muhacir Kız Çocukları İçin Mekteb* açılmasını öngören 31 Ekim 1883 tarihli nizamname taslağını kıymetlendiren en önemli husus açılması planlanan mektebin niteliğidir. Zira bu mektep iptidai mekteplerden farklı olarak *yatılı okul* niteliğinde planlanmıştır. Bütün ayrıntıların göz önünde bulundurulduğu planlamada devletin ve muhacirlerin içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal şartlar göz önünde tutulmuş ve planlamanın kâğıt üzerinde kalmaması için gereken bütün tedbirlerin düşünüldüğü görülmektedir.

Mektebin Açılışı ve Yeri: Mektep için uygun bir yer tedarik edilerek, kendine ait bir yönetiminin tesis edilmesi “...*bunlar için münasib bir mahall tedarik edilerek ve bu kız çocuklarını toplayarak bir hass idare altında bulundurulması*” esas alınmıştır. Bu nizamnâmede 14 madde olarak yönetmeliğinin izah edildiği mektebin açılıp açılmadığı konusunda bir bilgiye ulaşamadık. Kırmızı Kışla'daki Dulhane, eytamhane ile birlikte açılan mektebin ise 1884'te aktif olduğuna dair kayıtlara kolaylıkla ulaşılabilmektedir. 1884'te aktif olan Kışla'daki muhacir mektebinin, 1883 tarihli nizamname taslağında açılması planlanan mekteple aynı olup olmadığı konusunda; bu mekteplerin aynı olmadığını düşünüyoruz. Şöyle ki yukarıda izah edilen 1884'deki dulhane kompleksi Kırmızı Kışla'da yer almaktadır ve kayıtlarda mektepte kız öğrencilerle birlikte erkek öğrenci de bulunmaktadır. Eytamhanedeki günlük kız ve erkek çocuk sayısının mektepteki kız ve erkek öğrenci sayısı ile aynı olduğu görülmektedir. Bu da bize, mektep öğrencilerinin aynı zamanda eytamhane nüfusu olduğu görüşümüzü doğrulamaktadır. Ayrıca hastane kayıtlarında *dulhaneden ve eytamhaneden gelen* kayıtları var ve aynı kışlanın içinde olmasına rağmen *mektebden gelen* kaydı yok. Ayrıca 1883'te açılması planlanan mektep dâhilinde bir hastane olması ve bir cerrah ve eczacı tayin edilmesi, diğer hastanelerden doktorların da ücretsiz olarak nöbetleşe bu hastanede vizite

⁵⁴ Mahmud Cevad, *a.g.e.*, s. 212.

yapmaları kararlaştırılmıştır. Oysa Kırmızı kışladaki kurumlardan bir tanesi de muhacir hastanesidir, bu nedenle kışladaki mektebin içinde bir hastaneye ihtiyacı yoktur. Öte yandan Pay'ın ifadelerine göre Kırmızı Kışla'nın eski olması hasebiyle söz konusu mekânda verilen hizmetlerin geçici olması⁵⁵ da söz konusudur.

Mektebin Açılış Amacı: Bu amaç en yalın haliyle; toplumun insanî, ah-lâkî ve dinî değerlerini alaşağı edebilecek toplumsal hastalıklara odak oluşumuna karşı başlamadan tedbir almak olarak ifade edilebilir. Belgede; çaresiz ve perişan halde gelen muhacir çocuklarının peyderpey eğitim aldıkları ancak kız çocuklarının eğitiminin çok önemli olduğunun vurgulandığı görülmektedir. İyi terbiye almayan kız çocuklarının gelecekte İstanbul için istenmeyen fiillere sebep olacağı bu nedenle mutlaka bu kız çocuklarının okutulması, terbiyelerinin gerekliliğine vurgu yapılarak bunun İslâmî ve insanî sorumluluk ve dinin farzlarından olduğu hatırlatılmış ve muhacir kız çocukları için planlanan mektebin açılış gerekçesi ortaya konulmuştur.

Geçenlerde verilen evâmîr üzerine muhâcirîn vesair bîkes bî-çâregânü'l-et-fâlin toplandırlub peyderpey mekteblere gönderilmekte olduğu gibi bunların nisvânî için dahî bir çare düşünülme tabiidir zira bu çocuklar fena bir halde terbiye olunacak olur ise ileride İstanbulca bir takım ef'âl-i gayr-ı marzîyyenin zuhûr ideceği cihetle bunların dahî şimdiden terbiye ve okutturulub yazdırmaları İslâmîyet ve insaniyet muktezâyâtından ve ferâiz-i diniyyeden bulunduğu em-r-i âşikâr bulunmağla işte etfâl-i nisvan hakkında dahî ber-vech-i âti tedâbirîn icra-yı ehemm ve elzemdir.

ifadeleriyle gerekli tedbirlerin zamanında alınması hususuna itina gösterilmiştir.

Mektebin Hedefleri:

-Çaresiz ve sahipsiz kalan muhacir kız çocuklarını güvenli bir mekânda muhafaza etmek.

-Okuma-yazma, nakış-dikiş ve biraz hesap öğretmek, muhacir kızları gelecekte aile kurma, çocuk yetiştirme ve toplumla uyumlu bireyler olabilme yeterliliğine ulaştırmak

-Namuslu ve güvenilir insanlarla evlenmelerini sağlamak

-Hasta, çirkin, sorunlu 25 yaşından büyük kızların, küçüklerin bakım ve hizmetlerinde istihdam edilmesiyle onları bir yandan yaşama dâhil etmek,

⁵⁵ Pay, a.g.m. s. 54.

öte yandan sokaklarda sahipsiz, perişan, gayr-i ahlâkî ortamlara düşmelerine mani olmak.

Dört madde ile özetleyebileceğimiz mektebin hedeflerinin gerçekçi tespitler olması öncelikle dikkate şayan bir husustur.

Mektebin Mali Kaynakları:

Söz konusu hedeflerin kâğıt üzerinde kalmaması için mektebin mali kaynaklarının tespitinde oldukça gerçekçi çözümler üretildiği görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu ekonomik şartların farkındalığı bu gerçekçi yaklaşımı ortaya koymaktadır.

Zira Osmanlı Devleti'nin maliyesi Kırım Savaşı'ndan bu yana sürekli açık vermektedir. Bilindiği üzere ilk dış borçlanmanın (1854) yapıldığı Kırım Savaşı süresince ve hemen akabinde söz konusu askeri döneme ait giderler bütçe dışı tertiplerden karşılandığı için bütçeye yansımamış ve bütçe açığı olduğundan daha az çıkmıştır. H.1277 (1861-1862) bütçesinden itibaren dış borç anapara ve faiz ödemeleri başlamış ve bütçenin önemli bir kalemi dış ve iç borçlara ayrılmış dolayısıyla Osmanlı Devleti'nde büyük bir nakit sıkıntısı başlamıştır.⁵⁶ Nitekim 1859 sonrası, Kırım Savaşı'ndan bu yana ikinci göç dalgasında Osmanlı Devleti'nin muhacir meselesinde yaşadığı sıkıntıların temelinde nakit yetersizliği vardır. Çünkü muhacirlerin navlunlarının ödenmesinde sorun yaşanmış, muhacirlerin gemilerde rehin kalmalarıyla karşılaşmış, navlun ödemeleri fevkalade masraf olarak görülmüş ve hazine nakit ayrılarak sorun çözülmeye çalışılmıştır.⁵⁷ Sonraki aşamada yine nakit yetersizliği sebebiyle vermeyi vaat ettiği yevmiyelerin verilememesi⁵⁸, aç-perişan muhacirlerin daha da perişan olmalarına sebep olacaktır. Muhacirler bekletilmeden Anadolu'ya sevk edilerek, Anadolu halkına emanet edilerek muhacirlerin beslenme ve barınma sorunu en aza indirilmiştir.⁵⁹ Bu dönemde

⁵⁶ Tefik Güran, *Tazimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler ve Hazine Hesapları, (1841-1861)*, TTK Yay., Ankara, 1989, s. 18-23.

⁵⁷ İ.DH.351-23134.

⁵⁸ Osmanlı Devleti, 1859 sonrası gelen muhacirlere; Osmanlı topraklarına girdikleri günde itibaren iskân edilinceye kadar yevmiye vermeyi vaat etmiştir. 15 yaşından yukarı(büyük) olanlara yevmî 2 guruş, aşağı (küçük) olanlara 1 guruş nan-ı aziz (yada yarımşar kıyye nan-ı aziz= 2 guruşa tekamül etmektedir) verecektir (A.MKT.UM.365-59; A.MKT.UM.365-78; A.MKT.UM.393-25). Ancak bir süre sonra sadece fakir olanlarına (yedlerinde fukara pusulası bulunanlara) verileceği kararlaştırılmışsa da ilgili makamlardan muhacirlerin cümlesinin fakir olduğu beyan edilmiştir (A.MKT.UM.377-6; A.MKT.NZD.298-105; A.MKT.NZD.323-26). Ancak muhacir sayısındaki hızlı artış ve nakit sıkıntısının büyümesi üzerine muhacirlerin sadece yarısının fakir kabul edilmesine, (A.MKT.NZD.356-70; A.MKT.NZD.419-74; A.MKT.MHM.231-43) bir süre sonra da üçte birinin fakir kabul edilerek yevmiye verilmesine karar verilmiştir (A.MKT.NZD.352-56; A.DVN.156-31).

⁵⁹ Paşaoğlu, *a.g.t.*, s. 226.

muhacirlere yansıyan söz konusu mali sorunlar gün geçtikçe telafi edilemeyip daha da büyümüştür. 93 Harbi'ne kadar Balkanlar'da yaşanan isyanlara askeri müdahalelerin masrafları, vergilerin toplanamaması, 1872-75 Anadolu'da, 1872-73'de Rumeli'de yaşanan kuraklık sebebiyle tarım vergilerinin düşüşü ve 1876'da erkeklerin askere alınmasıyla ürünlerin tarlada kalması ve nitekim 93 Harbinin askeri giderleri, savaş sonunda yaşanan toprak kayıpları,⁶⁰ içinde bulunulan ekonomik şartları daha da ağırlaştırmıştır.

Dolayısıyla 93 Harbi sonrası muhacirler için planlanan kurumların mali kaynakları çok iyi planlanmalı ve gerçekçi olmalıdır. Mektebin açılması için başlangıçta gerekli olan yüklü maliyetin; yer tayin edilmesi ve iki bin lira ihsanıyla önemli bir kısmı padişah tarafından karşılanacaktır. Mektebin mali sisteminin, *masrafların azaltılması prensibi* üzerine kurulu olduğu dikkat çekicidir.

1. Mektebin en önemli hizmeti, kız çocuklarının güvenliğinin sağlanmasıdır. Hem güvenilir kişilerin görevlendirilmesi hususu üzerinde durulmuş hem de bir kuruş harcamadan meseleye çözüm aranmıştır. Sarayda haremde görevli boşuna maaş alıp işsiz güçsüz zaman geçiren çok sayıda görevlinin olduğu bilgisinden hareketle bunlardan yeterli miktarda adamın mektepte görevlendirilerek, hazırlanacak nizam dâhilinde görev yapmalarına salık verilmiştir. Böylece güvenlik meselesi; hem kız çocuklarına dışarıdan gelecek tehlikelere karşı korunmaları açısından ve hem de çocukların kontrol altında tutulması açısından çözüme ulaştırılmıştır. Bu hizmet; "...saray-ı hümâyunda birçok harem ağvâtı beyhûde maaş ve işsiz güçsüz oturmakda bulunmaları bunların icabı kadarı işbu kızların bir takım hâlâtdan muhâfaza ile zabt u rabt için yapılacak nizâm mucebince hareket ve muâmelede bulunacaklardır, şeklinde ifade edilerek harem düzenini bilen eğitimli personel tarafından ve para harcamadan karşılanacaktır.

2. Kapıcılık ve hizmetçilik işleri için dışarıdan adam alıp, yüklü masraf çıkarmak yerine yine saraydan, sarı ve mavi yakalı baltacı ocağından⁶¹ ahlaklı,

⁶⁰ Ali Akyıldız, *Osmanlı Finans Siteminde Dönüm Noktası Kağıt Para ve Sosyo-ekonomik Etkileri*, Eren Yay., İstanbul, 1996, s. 92.

⁶¹ *Baltacılar saray hizmetlerinde ve Haremin odun ihtiyacının temininde kullanılan saray hizmetlileri ve kapıkulu mensuplarıdır.* İlber Ortaylı, *Osmanlı Sarayında Hayat*, Yitik Hazine Yayınları, İzmir, 2008, s. 63. "...Teberdârân-ı hâssa" denilen zülüflü baltacılar ise Eski Saray baltacılarından tamamen ayrı bir ocak olup hizmetleri de farklıydı. Giydikleri serpuşun iki tarafından zülüf veya perçem şeklinde iki örgü yanaklarına sarktığından bu adla anılan zülüflü baltacılar Topkapı Sarayı'nda otururlar, Enderun ve haremde hizmet görürlerdi. Bundan dolayı etraflarını görmemeleri için yakaları kalkık dolama giyerlerdi. Daha sonraları bunların sadece harem hizmeti görenlerine "yakalı baltacı" denmiştir. Kalkık yakalı kaputları önceleri kırmızı ve yeşil çuhadan yapılırken sonraları lâcivert renkli çuhadan yapılmıştır. Zülüflü baltacılar Ayasofya Camii'nde ders görürlerdi. Sadrazam sancak-ı şerif ile sefere çıkınca zülüflü baltacılarından otuzu bu livâ altında Kur'ân-ı Kerim okurdu. Abdülkadir Özcan, "Baltacı", *DİA*, C. 5, İstanbul, 1992, s. 34.

namuslu, saray, divan ve harem hizmet kültürünü bilen adamlar görevlendirilerek bu masraf kalemi de ortadan kaldırılmıştır. *Kezalik hâricden adam alınarak birçok masârifâta düçâr olunmamak için saray-ı hümayunda bulunan iki ocaklar ki biri zerd ve diğeri ma'î yakalı Baltacı ta'bîr olunan ocaklardan ehl-i ırz ve namuslu adamlardan icabı kadarı kapuculuk ve hizmetçilik hizmetlerine ta'yîn olunacaktır*, şeklinde ifade edilmiştir. Sarı ve mavi yakalı oldukları ifadesine bakılırsa söz konusu baltacı ocağı Zülüflü Baltacılar olmalıdır. Zira aşağıda yaptıkları görevlerin ayrıntılarına ve eğitimlerine dikkat edildiğinde gerek haremde gerekse saray ve divanda ölçülü ve kontrollü hareket etmeleri zorunlu olan bu kişilerin ahlaklı, iyi eğitilmiş ve oldukça güvenilir olmaları gerekir. Nitekim mektebin hizmetinde bunların görevlendirilmesi hususu söz konusu mektebe verilen ehemmiyetin de göstergesidir.

Mektebin ihtiyacı olan nakit paranın karşılanması için de çeşitli kaynaklar düşünülmüş olup, bunların başında yardımlar gelmektedir.

3. Genel devlet dairelerinden belirlenen oranda yapılacak kesinti ile yüzde bir oranında bir para yardımı toplanacaktır.

4. Devlet erkânı ile ahaliye yardım çağrısı ilan edilerek, mektebin açılış ve idaresi için gerekli yardım talep edilecek.

Yardımlarla düzenli gelir devamlılığı sağlanamayacağı için mektebin düzenli gelire ihtiyacı vardır.

5. Bunların ilki; mektep öğrencileri tarafından askerî çamaşırların dikilmesidir. Böylece dikiş-nakış öğrenmeleri sırasında edindikleri becerilerini uygulayabilecekleri ve bunu gelire dönüştürebilecekleri bir çözüm bulunmuştur.

6. Düzenli gelir kaynağı olarak düşünülen diğer bir çözüm; üç ayda bir kez konser ve piyango düzenleyip, uygulamak ve bundan elde edilen gelirin komisyon muavini tarafından gerekli yerlere harcanarak deftere kaydedilip, defterin komisyon reisine teslim edilmesiyle, mali kontrolünün merkezde tutulması sağlanacaktır.

7. Toplanan yardımların ve gelirin fazlası Osmanlı Bankası'na yatırılacak, bunun neması üzerine ilave edilecek, ihtiyaç oldukça buradan kullanılacak

8. Çocuklarını dışarıdan bu okula göndermek isteyenler için özel bir sınıf oluşturulacak, karşılığında uygun bir ücret alınacaktır.

Kurumun sürdürülebilirliği için düzenli gelir kaynaklarının oluşturulmasına çalışılmıştır. İane akçensin bankaya yatırılıp, faizinin kullanılması gibi mektebi mali olarak destekleyecek her türlü ayırımın göz önünde tutulduğu görülmektedir. Nitekim kaynağı devletten beklemek, yukarıda izah ettiğimiz şartlardan dolayı kurumun kısa sürede mali yetersizlikten dolayı işlevini yapamaz konuma düşmesine neden olacaktır. Görüldüğü üzere mektebi plan-

layanlar oldukça gerçekçi ve içinde bulunulan ekonomik durumun farkında, muhacir kız çocuklarının ahvali konusunda gerçekten kaygılanarak, çözüm odaklı arayışlarla söz konusu okulu planladıkları görülmektedir

Mektebin Sınıf Taksimi, Dersleri ve Programı: Mektepteki kızlar yaş guruplarına göre 5 sınıfa ayrılacaklar. Sınıflar;

1. Sınıf: 3-7 yaş,
2. Sınıf: 7-14 yaş,
3. Sınıf: 14-20 yaş,
4. Sınıf 21 yaş,
5. sınıf: 25 yaş ve yukarısı şeklinde ayrılmıştır.

Ayrıca, yukarıda da ifade edildiği üzere dışarıdan çocuklarını bu okula vermek isteyenler için seçkin (mümtaz) bir sınıf oluşturulacaktır.

Mektebin dersleri ve programı okulun amacına uygun olarak yapılmıştır. Amaç şimdiki muhacir kız çocuklarının büyüdüğü toplum içinde, cahil ve uygunsuz davranışlar sergileyen başıboş kadınlar olmalarından duyulan endişe ve dolayısıyla o zaman telafisi mümkün olmayan insanî ve dinî yükümlülüklerin ihmalıyla yüzleşmek zorunda kalmamak için gerekli tedbirlerin vaktinde alınmasıdır. Haliyle bu kızların, geleceğin eşleri, anneleri ve ev hanımları olacağı düşünülerek onları bu hayata hazırlayacak bir program planlanmıştır. Zira Osmanlı Devleti'nde kadının statüsü sadece karılık rolüyle sınırlı değildir. Yuvası yapan veya yıkan sosyal ve ekonomik fonksiyona sahip bir görünüm çizmektedir.⁶² Dolayısıyla annelik rolü ve çocuk eğitimi kadının yapıcı fonksiyonunun temel rolü olarak kaşımıza çıkmaktadır. Hasılı muhacir kız çocuklarının mektepte öncelikle okuma-yazma öğrenmeleri esas alınmıştır. Ardından dinî akideler öğretilen ve birazda hesap bilmeleri gerekli görülmüştür. Yoğun ve ağır bir ders yükü olmadığı görülmektedir. Gelecekte gerek kendi ihtiyaçlarını karşılamak gerekse eş, anne ve ev hanımı rolü üstlendiklerinde temel bilgi ve becerilere sahip ve ihtiyaca göre yetersiz kaldığı durumlarda okuyup, yazarak kabiliyeti ve imkânları dâhilinde kendini geliştirebileceği temel kazanımları alması esas alınmıştır. Ayrıca nakış ve dikiş öğretilen ve uygulama yaptırılarak becerileri geliştirilecektir. Uygulamada asker çamaşırlarının dikimi, eğitimi işlevsel hale getirip, günlük yaşama indirgemiş ve becerilerinin gelire dönüştürülmesiyle üretime katılma, emeğiyle, alın teriyle çalışma gibi yaşamsal eğitimlerle de desteklendiği görülmektedir. Mümtaz sınıf için ise bu öğrencilere uygun bir program hazırlanacaktır.

Dördüncü sınıftaki kız çocuklarının evlenmelerine izin verilmiştir. *Yiğirmi-*

⁶² Hayri Erten, *Konya Şer'iyye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik Ve Kültürel Yapısı (XVIII. Y.Y. İlk Yarısı)*, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2001, s. 84.

bir yaşına bâliğ olan muhacirîn kız çocuklarını nikâh ile almak isteyenler bulunduğū halde o misillü zevâtın edib ve ehl-i ırz ve erbâb-ı namusdan bulduklarını mübeyyîn kefâlet-i kaviyye ahzıyla nikâhı mektebde bi'l-icra kocaya virilecektir. Bu maddede üzerinde durulması gereken üç husus vardır; evlilik yaşınının 21 olması, evlenmek isteyenlerin namuslu insanlar olmaları ve bunu kuvvetli kefillerle ispat etmesi ve son husus nikâhın okulda yapılmasıdır.

Bizim dikkatimizi çeken hususlardan biri; evlilik yaşınının 21 olması meselesidir. Bilindiği üzere evlilik yaşı hususunda Osmanlı Devleti'nde uygulanan İslâm hukukunda herhangi bir kısıtlama yoktur. Ancak 1917'de yürürlüğe giren Haziran 1979'da yürürlükten kaldırılan *Osmanlı Hukûk-ı Âile Karanâmesi*'nde erkekler için 18 kızlar için 17 yaş sınırı getirilmişse de bu düzenleme çalışmamızdaki nizamname taslağı için geç bir tarihtir. Lakin *Osmanlı Hukûk-ı Âile Karanâmesi*'nin hazırlanmasında Batıcıların ve Türkçülerin etkisi olduğu görüşleri⁶³, söz konusu mektep taslağının hazırlanmasında aynı görüşlerin etkisi olabileceği fikrini doğurmaktadır.

Namuslu olmaları ve bunun ispatı için kefalet istenmesi hususu önemlidir. Zira ailesi, koruyup kollayanı, kendisini zaman zaman ziyaret eden yakını olmayan kız çocukları; kişilik bozukluğu olan, kötü niyetli insanların tahakkümü altında kalabilir, insan tacirlerinin eline geçebilir veya gayr-i ahlakî ortamlara zorlanabilirler. Bu açıdan kefalet istenmesi evliliğin gerçek bir evlilik olması için gerekli tedbirlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Nikâhın mektepte yapılması; ilişkinin meşru dairede yapıldığının göstergesi ve ilanı olmasının yanı sıra mektepte kalanlara örnek teşkil etmesi açısından ehemmiyetli görülmüş olmalıdır. Öte yandan mektebin kızlar için bir aile ocağı, diğer öğrencilerin ve çalışanların da onun ailesi statüsünde olması açısından nikâhın aile içinde yapılması esas alınmış olmalıdır.

Beşinci sınıfta yer alanlar; 25 yaş ve yukarısında, alil (kör, sakat, hasta) ve çirkin bulunan kızlar olup bunlar mektebin, iaşe, ibate, temizlik hizmetlerinde istihdam edileceklerdir.

⁶³ Abdurrahman Yazıcı, "Osmanlı Hukûk-ı Âile Karanâmesi (1917) ve Sadreddin Efendi'nin Eleştirileri", *EKEV Akademi Dergisi*, 2015, Yıl 19, S. 62, s. 572-581. Evlilik yaşı meselesinde alt sınırla ilgili 1917 öncesi herhangi bir düzenleme olmamasına karşın üst sınıra dair bir düzenleme yapıldığı görülmektedir. *Evlenme çağına gelmiş kız, dul ve boşanmış kadınların 30 yaşına gelmeden evlenmelerine izin vermeyen velilerinin bu tutumlarına karşı, neslin çoğalmasına mani teşkil ettiği gerekçesiyle «Koca ili» meclisi tarafından zamanın padişahı Abdülmecit'e başvurulmuştur.* Bunun üzerine çıkarılan fermanla; *şer'i bir mâni bulunmadığı takdirde, velilerinin izni olmasa bile, baliğ kız ve dul kadınların hâkimlerin izniyle sahih ve muteber bir evlenme akdedebilecekleri, bu suretle akdedilen nikâhları velilerinin feshedemeyecekleri*, beyan edilmiştir. Mehmet Ünal, "Medenî Kanununun Kabulünden Önce Türk Aile Hukukuna İlişkin Düzenlemeler Ve Özellikle 1917 Tarihli Hukuk-i Aile Karanamesi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1977, C. 34, S. 1, s. 206.

Mektebin İaşe, Temizlik ve Tedavi Hizmetleri: sabah ve akşam olmak üzere iki öğün yemek verilecek olup, sabahları iki çeşit, akşamları üç çeşit olması esas alınmıştır.

Mektep dâhilinde bir hastane olacak ve hastaneye vazifeli bir eczacı ve bir cerrah tayin edilecek. Hekim meselesi ise, diğer hastanelerdeki hekimlerin nöbetleşe ve ücretsiz olarak buraya vizite hizmeti vermeleri şeklinde çözülmüştür.

Mektepte yemeklerin yapılması ve temizlik işleri ise, 25 yaşından büyük kızların bu görevde istihdam edilmeleriyle kurum içi yönetim, yöntemiyle karşılanmıştır. Bu kızlar, çocukların yataklarını yapıp, çamaşırlarını yıkayacaklar, dikişleri dikip, yemekleri pişirecekler ve mektebin temizlik ve düzeni ile ilgili görevlerde istihdam edileceklerdir. Mektepte kendilerine sağlanan güvenli barınma ve düzenli yemek karşılığında hizmet etmiş olacaklardır.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyılda en çok zorlayan meselelerden biri muhacir meselesi olmuştur. Kaybettiği topraklardan kopup gelen halkın iskân edilmesi ve bu sürede öncelikli ihtiyaçlarının karşılanmasını esas alan bir politika yürütmüştür. Ancak XVIII. yüzyıldan itibaren Kırım ve Kafkaslardan başlayarak Balkan topraklarına ulaşan ve her seferde bir öncekinden daha fazla nüfusu içeren ve yüz binlerle ifade edilen göç ve muhacir meselesi içinde bulunan askeri, siyasi ve ekonomik sorunlar nedeniyle Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakmıştır. Sürecin olumsuzluklarını muhacirlere yansıtmamaya çalışan Osmanlı Devleti hızla kurumsallaşmaya gitmiştir. 1860'da Muhacir Komisyonu'nun kurulmasının ardından sistemli bir şekilde yürütülen muhacir meselesinde; barınma beslenme ve tedavi gibi öncelikli ihtiyaçların giderilmesi ve bir an evvel iskân edilmelerinin yanı sıra çocuklar için eytamhâneler, mektepler ve kadınlar için dulhâneler açılması da öncelikli ihtiyaçlardan görülmüş ve muhacirlerin mağdur edilmemelerine çalışılmıştır.

93 Harbi sonrası İstanbul'a ulaşan muhacir sayısının çokluğuyla oluşan kontrolsüz ortamda yaşanan sorunlardan biri de yetim ve öksüz kalan kız ve erkek muhacir çocuklar meselesidir. Çocukların gündüzleri sokak aralarında avare dolaşp, geceleri de kaldırımlarda yatmaları, İstanbul sokaklarında dillenmeleri gerek bu dönem için gerek gelecekte Osmanlı Devleti'nin temsil ettiği hilafet makamına ve büyük devlet olma vasfına yakışmayacak tablolara kapı aralamaktadır. Gerekli tedbir alınmaz ise bu çocukların sanat veya meslek sahibi olmalarının mümkün olamayacağı gibi yaşları büyüdükçe yaşayacakları ve yaşatacakları sorunların da çok daha büyüyeceği aşikârdır. Do-

layısıyla diğer sorunlar kadar yetim ve öksüz çocukların eğitimi de çözülmesi gereken öncelikli bir mesele olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim II. Abdülhamid bu üzücü durumu ortadan kaldırmak için söz konusu muhacir çocuklarının toplanıp, çeşitli okullarda eğitilmelerini istemiştir. Bu emir üzerine Şehremaneti tarafından toplanan çocuklar, Mekteb-i Sanayi'ye, Tophane-i Amire'ye gerekli eğitim ve barınmalarının sağlanması üzere teslim edilmiştir. Bir kısmı ise masrafları Şehremaneti'nden karşılanmak üzere Darüşşafaka'ya kaydedilmiştir. Darüşşafaka 1878-79 eğitim-öğretim yılında sadece muhacir çocuklarını kabul etmiş bunlar dışında öğrenci almamış ancak okulun kontenjanının yetersiz kalması üzerine açıkta kalan muhacir çocukların hali vakti yerinde Müslüman Türk ailelerinin yanında manevi evlat olarak yerleştirilmelerine karar verilmiştir. Gülhane'deki Kırmızı Kışla geçici süreliğine muhacirlere Dulhane olarak tahsis edilmiş ve bir kompleks şeklinde planlanarak *dulhane, hastane, eytamhâne, eytâm-ı muhacirîn mektebi*'nden oluşan birimlere ayrılmıştır. Muhacir sayısının çokluğu, Kırmızı Kışla'nın geçici olması ve diğer okulların kontenjan sınırı, muhacir çocukların eğitiminde yeni planlamaları gerekli kılmıştır.

Dönemin devlet adamları söz konusu gerekliliği görmüş olmalı ki yeni bir mektebin açılması için bir nizamname hazırlanmıştır. Ancak bu nizamnamayı kıymetli kılan meselenin sadece muhacir çocukların eğitimi açısından ele alınmayıp, bu muhacir çocuklarından kız çocuklarının üzerinde hassasiyetle durulmasıdır. Kız çocuklarının eğitiminin toplumun eğitimi ile ilgisi kurulmuş ve gelecekte istenmeyen toplumsal sorunlarla karşılaşılması için muhacir kız çocuklarının bir an evvel sokaklardan alınıp, iyi bir eğitim ve terbiye almalarının sağlanması gerektiği vurgulanmıştır. Söz konusu hassasiyet bir *toplumun geleceğini kadınların tesis ettiği gerçeği* üzerinden şekillenmiştir. Nizamnamede; "...fena bir halde terbiye olunacak olur ise ileride İstanbulca bir takım ef'âl-i gayr-ı marzîyyenin zuhur ideceği..." ifadesiyle gelecekte istenmeyen fiillerle karşı karşıya kalınacağına işaret edilmiştir. Tabii ki bu sonuç küçücük çocukların suçu ve sorumluluğu olamayacak kadar ağırdır ve devlet adamları sorumluluklarının farkındadırlar. Zira iyi eğitim ve terbiye almış kız çocukları geleceğin anneleri olarak iyi bir yetiştirebilirler ve iyi eşler olarak toplumda huzurlu, güvenli, üretken aile bireylerine zemin hazırlayabilirler. Ya da aksi tahdirde sokaklarda gayri ahlakî ortamlarda, toplumsal, ruhsal, fiziksel hastalıklar üreten; sokaklarda ve aile içinde güveni, saygıyı ve huzuru yok eden kaynaklar da olabilirler.

Kaynakça

- AKYILDIZ, Ali, *Osmanlı Finans Siteminde Dönüm Noktası Kağıt Para ve Sosyo-ekonomik Etkileri*, Eren Yay., İstanbul, 1996.
- AKYÜZ, Yahya, “Osmanlı Son Döneminde Kızların Eğitimi ve Öğretmen Faika Ünlüer’in Yetişmesi ve Meslek Hayatı”, *Milli Eğitim Dergisi*, Ankara, 1999, S. 143, http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/143/1.htm (19.12.2018).
- BAKIRCI, Fahrünnisa, *Modern Türkiye'nin Oluşumunda Tanzimat Dönemi Kadın Gazeteci Ve Yazarların Rolü (1839-1918)*, (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2013.
- BAY, Abdullah, “Osmanlı’da Kısa Ömürlü Bir Hayır Kurum: Dulhane (1884-1896)”, *Türkiyat Mecmuası*, 2017, C. 27/1, s. 49-50.
- ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK Yay., Ankara, 1997.
- DERİN PAŞAOĞLU, Derya, “Muhacir Komisyonu Maruzatı’na Göre (1877-78) 93 Harbi Sonrası Muhacir İskânı”, *History Studies*, 2013, C. 5, S. 2, s. 344-387.
- _____, *Nogaylar, Nogay Göçleri ve Türkiye’de İskânları*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2009.
- EREN, Ahmet Cevat, *Türkiye’de Göç ve Göçmen Meseleleri Tanzimat Devri, İlk Kurulan Göçmen Komisyonu, Çıkarılan Tüzükler*, İstanbul, 1966.
- ERKAN, Süleyman, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1878-1908)*, Trabzon, 1996.
- ERTEN, Hayri, *Konya Şer’iyye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik Ve Kültürel Yapısı (XVIII. Y.Y. İlk Yarısı)*, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2001.
- GÜRAN, Tefik, *Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler ve Hazine Hesapları, (1841-1861)*, TTK Yay., Ankara, 1989.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, “Kolonizasyon Ve Şenlendirme”, *Osmanlı, Yeni Türkiye Yay.*, Ankara, 1999, C. 4, s. 581-585.
- İPEK, Nedim, “93 Muhacereti”, *Osmanlı, Yeni Türkiye Yay.*, Ankara, 1999, C. 4, s. 661-669.
- _____, *Rumeli’den Anadolu’ya Türk Göçleri (1877-1890)*, TTK Yay., Ankara, 1999.
- İPŞİRLİ, Mehmet, “Bilâd-ı Selâse”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1992, C. 6, s. 155-156.
- KODAMAN, Bayram, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, TTK Yay., Ankara, 1999.
- MAHMUD CEVAD İbnü’ş-Şeyh Nâfi, *Maârif-i Umûmiye Nezâreti’nin Tarihçe-i Teşkilat ve İcrââtı-XIX. Asır Osmanlı Maârif Tarihi*, Haz. Taceddin Kayaoğlu, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2001.
- ORTAYLI, İlber, *Osmanlı Sarayında Hayat*, Yitik Hazine Yayınları, İzmir, 2008.
- ÖZCAN, Abdülkadir, “Baltacı”, *DİA*, İstanbul, 1992, C. 5, s. 34-35.
- SAKAOĞLU, Necdet, *Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul, 2003.
- SAYDAM, Abdullah, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, TTK Yay., Ankara, 1997.
- ÜNAL, Mehmet, “Medenî Kanununun Kabulünden Önce Türk Aile Hukukuna İlişkin Düzenlemeler Ve Özellikle 1917 Tarihli Hukuk-i Aile Kararnamesi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1977, C. 34, S. 1, s. 195-231.
- YAZICI, Abdurrahman, “Osmanlı Hukûk-ı Âile Karanâmesi (1917) ve Sadreddin Efendi’nin Eleştirileri”, *EKEV Akademi Dergisi*, 2015, Yıl 19, S. 62, s. 572-581.

YILMAZ, Mehmet, XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Muhaciri İskan Politikası", *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, C. 4, s. 587-602.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri (BOA)

A.DVN. 146-82; 147-27;151-23; 156-31.

A.MKT.DV.154-75.

A.MKT.MHM.188-21; 190-95; 218-52; 222-40; 224-42; 225-33; 230-10; 232-70; 201-87; 212-36; 231-43.

A.MKT.NZD. 20-66; 272-38; 288-14; 292-43; 292-87; 294-22; 298-105; 299-45; 299-68; 300-10; 300-79; 300-88; 302-43; 302-60; 314-71; 315-14; 323-26; 335-61; 336-76; 345-80; 349-76; 351-17; 352-56; 353-16; 356-70; 362-5; 365-21; 381-55; 419-74; 426-40.

A.MKT.UM. 365-59; 365-78; 377-6; 393-25; 393-25; 399-6; 400-37; 410-36; 430-68; 468-72; 471-12; 480-73; 480-73; 481-89; 501-36; 509-18; 522-18; 522-18.

A.TŞF.29-36.

İ.DH. 28847; 28947; 350-23063; 351-23134; 437-28882; 438-28917; 448-29616; 486-32799.

İ.MMS.18-762.

MAD.23106; 23107; 23108.

Y.PRK.KOM. 3/22; 4/28; 4/29; 4/47; 4/94; 4/95; 4/96; 4/102; 4/105; 4/106; 4/111; 6/146; 7/18; 7/69; 7/71; 8/13; 8/45; 8/54; 8/56; 8/57; 8/58; 8/60; 8/63; 8/64; 8/65; 8/70; 8/71; 8/72; 10/20.

Ek.1. Eytâmhane ile Dulhane ve Eytâm-ı Muhacirin Mektebinin
Yevmî Mevcûdunı Nâtık Jurnaldir.⁶⁴

Mevcutat	مکتبہ کے موجودہ طلبہ			دولخانہ کے موجودہ طلبہ			ایتامخانہ کے موجودہ طلبہ			تاریخ
	شاخہ نواتان			نفس			نفس			
	زکوة	بیہ	بیہ	زکوة	بیہ	بیہ	زکوة	بیہ	بیہ	
روزانہ نفوس	۲۰	۹۹	۹۴۱	۴	۹۸۵	۹۸۷	۲۰	۹۹	۹۴۱	۴۴۸
بوقت کھانہ	۲۰	۹۹	۹۴۱	۴	۹۸۵	۹۸۷	۲۰	۹۹	۹۴۱	۴۴۸
گیدہ	۲۰	۹۹	۹۴۱	۴	۹۸۵	۹۸۷	۲۰	۹۹	۹۴۱	۴۴۸
موجودہ اولاد	۲۰	۹۹	۹۴۱	۴	۹۸۵	۹۸۷	۲۰	۹۹	۹۴۱	۴۴۸

Ek.2.Tablo: Eytamhane ile Dulhane ve Eytam-ı Muhacirin Mektebinin Yevmî Mevcudunı Natık Jurnaldir.⁶⁵

Ceman Yekun	Eytam hanenin Mevcudu			Dulhanenin Mevcudu			Mektebin Mevcudu			Mûlahazat Tarih (Belge)
	Nüfus			Nüfus			Şakirdan			
	Yekun	Zükûr	İnas	Yekun	Kebir	Sagir	Yekun	Zükûr	İnas	
318	131	91	40	187	185	2	131	91	40	Dünden Kalan
2	1	1	0	1	1	0	1	1	0	Bugün Gelen
320	132	92	40	188	186	2	132	92	40	Yekûn
1	0	0	0	1	1	0	0	0	0	Giden
319	132	92	40	187	185	2	132	92	40	Mevcud Olan

⁶⁴ 17 Teşrin-i Sani 1302 (29 Kasım 1886) Y.PRK.KOM.4/96. Tablo. 1 ve 2'de görüleceği üzere Eytamhanenin ve mektebin kız ve erkek öğrencisi var. Erkek öğrenci nüfusun varlığı, çalışmamızda açılması planlanan mevzu bahis kız mektebinin söz konusu belgede görülen Kırımızı Kışla'da ki kompleksin içindeki mektebden farklı olduğu göstermektedir.

⁶⁵ 17 Teşrin-i Sani 1302 (29 Kasım 1886) Y.PRK.KOM.4/96. Eytamhane, dulhane ve mektebin bir günlük mevcudu gösteren bu belgeden farklı yıllara ait elimize geçenler Tablo. 3'de verilmiştir. Burada görüleceği üzere eytamhane ve mektebdeki kız ve erkek öğrenci mevcudunun aynılığı farklı yıllardaki kayıtlarda da devam etmektedir.

Ek.3.Tablo: Eytamhane ile Dulhane ve Eytam-ı Muhacirin Mektebinin Yevmi Mevcudunu Natık Jurnaldir.⁶⁶

Ceman Yekun	Eytam hanenin Mevcudu			Dulhanenin Mevcudu			Mektebin Mevcudu			Mülahazat Tarih (Belge)
	Nüfus			Nüfus			Şakirdan			
	Yekun	Zükür	İnas	Yekun	Kebir	Sagır	Yekun	Zükür	İnas	
318	131	91	40	187	184	3	131	91	40	23-24-27 Kasım 1886
319	132	92	40	187	185	2	132	92	40	29-30 Kasım 1886
331	137	95	42	194	192	2	137	95	42	20 Ocak 1887
309	126	84	42	183	181	2	126	84	42	17-19 Mart 1887
295	121	80	41	174	173	1	121	80	41	30 Nisan 1887
205	63	59	4	142	142	0	63	59	4	2-3-4 Temmuz 1894
208	65	61	4	143	143	0	65	61	4	9 Ağustos 1894
228	74	70	4	154	154	0	74	70	4	14 Ocak 1895
178	67	67	0	111	111	0	67	67	0	29 Ocak 1895
176	67	67	0	109	109	0	67	67	0	11 Şubat 1895
227	69	69	0	158	158	0	69	69	0	7 Nisan 1895
208	65	61	4	143	143	0	65	61	4	

Ek.4. Muhacirin Hastanesinin Yevmi Mevcudunu Nâtik Jurnaldir⁶⁷

توضیح امراض	ملاحظات	توضیحات	ملاحظات		
			ریز	تیم	تیم
توضیح امراض	ملاحظات	توضیحات	ریز	تیم	تیم
توضیح امراض	ملاحظات	توضیحات	ریز	تیم	تیم
توضیح امراض	ملاحظات	توضیحات	ریز	تیم	تیم
توضیح امراض	ملاحظات	توضیحات	ریز	تیم	تیم
توضیح امراض	ملاحظات	توضیحات	ریز	تیم	تیم

⁶⁶ Y.PRK.KOM.4/94 (11-12-15 Teşrin-i Sani 1302); Y.PRK.KOM.4/96 (17-18 Teşrin-i Sani 1302); Y.PRK.KOM.4/102 (8 Kanun-ı Sani 1302); Y.PRK.KOM.4/106 (5-7 Mart 1303); Y.PRK.KOM.4/111 (18 Nisan 1303); Y.PRK.KOM.10/20 (2-3-4 Temmuz 1310); Y.PRK.KOM.8/56 (28 Temmuz 1310); Y.PRK.KOM.10/20 (2 Kanun-ı Sani 1310); Y.PRK.KOM.8/64 (17 Kanun-ı Sani 1310); Y.PRK.KOM.8/65 (30 Kanun-ı Sani 1310); Y.PRK.KOM.8/71 (26 Mart 1311); Y.PRK.KOM.8/58 (25-26-27 ? 1310)

⁶⁷ Y.PRK.KOM.4/95.

Ek.5. Muhacirin Hastanesinin Yevmi Mevcudunu Nâtik Jurnaldir ⁶⁸				Numaro:17	Yevm:Pazarirtesi
Nüfus			Vuku'at	Mülâhazat	Teşhis-i Emraz
Yekun	Zükur	İnas			
38	16	22	Düunki Mevcudu		
1	0	1	Dahil Olan	Dulhaneden	Taht-ı müşahade
2	2	0	Şifâyâb Olan	1 nüfus Eytamhaneden 1 nüfus sevkıyattan	Nezle-i
0	0	0	Vefiyât		
37	14	23	Ba'de'l-vuku'at Mevcud Kalan		
17 Teşrin-i Sani 302 (29 Kasım 1886)					

Ek.6. (31 Ekim 1883 Tarihli) Nizamname Taslağı⁶⁹

Geçenlerde verilen evâmîr üzerine muhâcîrîn vesair bî-kes bî-çâregânü'l-etfâlin toplanırılıb peyderpey mekteblere gönderilmekte olduğu gibi bunların nisvânı için dahî bir çare düşünölmek tabiidir zira bu çocuklar fena bir halde terbiye olunacak olur ise ileride İstanbulca bir takım ef'âl-i gayr-ı marzîyyenin zuhûr ideceği cihetle bunların dahî şimdiden terbiye ve okutturulub yazdırmaları İslâmîyet ve insaniyet muktezâyâtından ve ferâiz-i diniyyeden bulunduğu emr-i âşîkâr bulunmağla işte etfâl-i nisvan hakkında dahî bervech-i âti tedâbirîn icra-yı ehemm ve elzemdir

Birincisi; Bunlar için münâsib bir mahall tedârik idilerek ve bu kız çocuklarını toplayarak bir hass-ı idare altında bulundurulması beraber okuma-yazma ile beraber akâid-i diniye ve birazda hesabdan ibâret olarak derslerinin ta'yîni.

İkincisi; Nakış ve dikiş gibi şeylerin meşk ve ta'lim itdirilmek ve bu sıra bunların ders ve idarelerine masdâr olmak üzere bâb-ı seraskeri ile bi'l-muhâbere askeri çama-

⁶⁸ Y.PRK.KOM.4/95. 17 Teşrin-i Sani 302 (29 Kasım 1886).

BOA'den temin edilen 29 Kasım 1886-7 Nisan 1895 tarihleri arasında farklı yıllara ait 40 adet belgede hastahanenin günlük nüfus kayıtları mevcuttur. Mülâhazalar kısmında da göröleceği üzere hastaneye dulhaneden ve eytamhaneden hasta kabul edilmiştir. Belgelerin hiçbirinde mektepten gelen kaydı yoktur. Bu durum mektebin gündüzlü olduğu görüşümüzü doğrulamaktadır. (Tablo.1, 2, 3'de de ifade ettiğimiz üzere mektepteki öğrenciler ile eytamhanede kalanların sayılarının farklı yıllarda dahi sürekli aynı olması mektep öğrencilerinin eytamhanede yatılı kalıyor olduklarını ve hastaneye de *mekteb* değil *eytamhaneden* olarak kaydedilmiş olmalarını açıklar. Dolayısıyla çalışmamıza mevzubahis kız mektebi ve hastanesi bu belgelerde verilen Kırmızı Kışla'daki mektepten farklı bir yatılı okuldur. (Y.PRK.KOM.4/95; Y.PRK.KOM.8/13; Y.PRK.KOM.4/105; Y.PRK.KOM.6/146; Y.PRK.KOM.7/71; Y.PRK.KOM.7/18; Y.PRK.KOM.4/47; Y.PRK.KOM.8/56; Y.PRK.KOM.8/65; Y.PRK.KOM.8/70; Y.PRK.KOM.8/60; Y.PRK.KOM.8/63; Y.PRK.KOM.8/57; Y.PRK.KOM.8/58; Y.PRK.KOM.8/45; Y.PRK.KOM.8/54; Y.PRK.KOM.7/69; Y.PRK.KOM.8/72).

⁶⁹ Y.PRK.KOM. 4-29, (29.12.1300 /31 Ekim 1883), belgede bazı satırların üzeri karalanarak, satır aralarına ilaveler yapılmış, haliyle cümle düşüklükleri söz konusudur, biz düzeltme yapmadan aslına uygun bir okuma yapmayı tercih ettik.

şurların dikdirilmesi ve üç ayda bir kere konser ve piyango tertib ve icrâsına bundan hâsıl olacak akçe reis muavininin ma'rifetleriyle sarf olunarak suret-i sarfını mübeyyin mükemmil defteri, reis-i evvele takdîm kılınacaktır

Üçüncüsü; Sabah taamları iki nev' ve akşam taamları üç dürlü olacaktır

Dördüncüsü; Mekteb dâhilinde bir hastane dahî bulunacaktır

Beşincisi; Hastahaneye mu'vazıf eczacı ve cerrah ta'yîn olacak vesair hastane tabibleri münâvebe ile meccânen bu hastaneye vizitiyesi vireceklerdir

Altıncısı; Bunların sınıfı beşe taksîm olunacaktır birinci sınıf üç yaşından yedi yaşına kadar ikinci sınıf yedi yaşından ondört yaşına kadar üçüncü sınıf ondört yaşından yigirmiye kadar ve nihayet yigirmibir yaşına kadar beşinci sınıfki yigirmibeşden yukarı alîl ve gayet çirkin ve bî-kes olanlar bulunacaktır bunlar dahî bâlâda mezkûr dört sınıf hizmetlerinde ya'ni yemek pişürmek ve çocukların çamaşurlarını yıkamak ve yataklarını yapmak ve dikiş vesairede de istihdâm ve mektebin nezâfet ve tahâret hizmetlerinde kullanılacaklardır

Yedincisi; Şu mektebe ale'l-umum devâirden birer nisbet ta'yîniyle yüzde bir parça para tasarruf idilerek maktu'a bir muâvenet olacaktır

Sekizincisi; Saray-ı hümayunda birçok harem ağvâtı beyhûde maaş ve işsiz güçsüz oturmakta bulunmaları bunların icabı kadarı işbu kızların bir takım hâlâtdan muhâfaza ile zabt u rabt için yapılacak nizâm mucebince hareket ve muâmelede bulunacaklardır

Dokuzuncusu; Kezalik hâricden adam alınarak birçok masârifâta dûcâr olunmak için saray-ı hümayunda bulunan iki ocaklar ki biri zerd ve diğeri ma'î yakalı Baltacı ta'bîr olunan ocaklardan ehl-i ırz ve namuslu adamlardan icabı kadarı kapuculuk ve hizmetçilik hizmetlerine ta'yîn olunacaktır

Onuncusu; Evvel emrde mektebin güşâdı için birçok akçeye lüzûm görüldüğünden riyaset-i evvelki deruhde buyuran zat-ı hazret-i padişâhî tarafından iki bin lira ihsanıyla mekteb mahalli ta'yîn buyurulacaktır

Onbirincisi; Şu hususda ala-merâtihim mektebin idare ve küşâdı için erkân-ı devlet ve ahâli tarafından muâvenet ibrâzi i'lân kılınacaktır

Onikincisi; İşbu mektebe haricden evlâdını virmek isteyen bulunduğu halde mekteb dâhilinde bir sınıf-ı mümtaze bulundurulacak ve bunun başka yolda programı bi't-tertîb münasib bir ücret-i duhûluyeye ahz olunacaktır

Onüçüncüsü; Mekteb için virilecek iâne akçesinin fazlası Bank-ı Osmanî'ye bi't-teslim bunun nemâsı reis-i maliye zamm ve ilave kılınacak ve lede'l-icâb oradan ahz ve sarf olunacaktır

Ondördüncüsü; Yigirmibir yaşına balığ olan muhacirîn kız çocuklarını nikâh ile almak isteyenler bulunduğu halde o misillü zevâtın edib ve ehl-i ırz ve erbâb-ı namusdan bulduklarını mübeyyin kefâlet-i kaviyye ahzıyla nikâhı mektebde bi'l-icra kocaya virilecektir.